

*Іван Біберович.
Фотоательє Пйотра Мечковського у Львові.*

Богдан ВОЛОШИНСЬКИЙ

ТАЙНИ СКРЕГІТЛИВОГО МЕХАНІЗМУ МАНДРІВНОГО ТЕАТРУ

(До 165-ліття від дня народження Івана Біберовича)

Оцінюючи внесок Івана Біберовича у розвиток української драматичної сцени в Галичині останньої чверти XIX століття, тогочасні критики й пізніші історики театру – та й сучасні театрознавці – одноставно визнавали його чи не найкращим організатором театральної справи тієї доби. “Золотим віком українського театру” назвав Степан Чарнецький той період діяльності Руського народного театру Товариства “Руська бесіда”, коли біля його керма пліч-о-пліч стояли директори Іван Біберович та Іван Гриневецький [1]. Імени Івана Біберовича як театрального діяча не оминуло, мабуть, жодне українське довідково-біографічне чи енциклопедичне видання (в Україні та в діаспорі); не обійдено увагою його заслуг у становленні галицько-українського професійного й аматорського театрів у давніших та сучасних публікаціях з історії українського мистецтва. Бракує, однак, цілісного дослідження його життєвого і творчого шляху. Ба більше, досі не опубліковано жодної окремої статті, персонально зорієнтованої на розкриття його творчої особистості як актора, режисера, перекладача драматичних творів, не кажучи вже про аналіз його роботи як одного з небагатьох успішних менеджерів українського театру довоєнних часів. Тому з метою пошанування внеску І. Біберовича в українське сценічне мистецтво у 165-ту річницю від дня його народження вартувало би пошукати такі студії.

Про початок життєвого і творчого шляху Івана Біберовича маємо обмаль інформації, оскільки не віднайдено метрик його народження і шлюбу, не збереглися документи про освіту. Як подають усі доступні джерела, народився І. Біберович

(справжнє прізвище – Бігорович) 1854 року (принаймні рік його народження ніким не заперечений і не спростований, день і місяць невідомі), мабуть, десь на Тернопіллі. Навчався у Тернопільській гімназії, однак її не закінчив, оскільки запалився бажанням стати актором театру. Рано осиротів, ставати на ноги у житті допомагала старша сестра Йосифа Біберович (або Юзефа Бігорович), яка народилася десь близько 1846 року й тривалий час працювала учителькою у жіночій школі у Збаражі.

Про початок його сценічної кар’єри теж маємо доволі скупі відомості. Тут доводиться спиратися на публікації перших істориків галицько-українського театру (П. Полянського, С. Шніра-Пепловського, С. Чарнецького), залучаючи сюди також розкидані у різних книжкових виданнях і періодиці спогади його колег зі сцени, знайомих і родини. Сам він у листі до О. Барвінського від 23 червня 1892 року стверджував, що на українську сцену вступив у травні 1872 року [2]. Петро Полянський у своєму дослідженні “Історія народного театру”, яке фрагментами публікувалося у часописі “Новий Галичанин”, повідомляє (мабуть, помилково), що І. Біберович вступив у приватну трупу Антона Моленцького ще 1871 року [3], а 1874-го перейшов до Руського народного театру під дирекцією Теофіла Романович (Рожанковської). З нею виділ (виконавчий орган) Товариства “Руська бесіда” 1 січня 1874 року уклав угоду про провадження театру. Можемо припустити, що тут мав він змогу навчатися акторської майстерності у Марка Кропивницького під час кількомісячних гастролей у Галичині корифея українського театру у складі трупи Т. Романович (1875), однак документальних підтверджень цього не маємо.

Докладніше про розвиток його акторських умінь довідуємося вже з повідомлень у львівському часописі “Правда” про гастролі театру у сезоні 1876 року. Зокрема, у дописах із Золочева за березень–квітень невідомий рецензент критикує його дикцію, неточні рухи і недостатнє вивчення тексту [4], виконання не відповідних його можливостям ролей [5], однак уже в травні, відзначаючи старанність і поступ актора, зауважує, що “йому найодвітніші ролі таких характерів, в котрих пробивається енергія, відвага і сила”, радить грати героїчні, а не характерні ролі, і врешті авансом висловлює надію на здобуття ним поважного місця на галицько-українській сцені [6].

У театрі Товариства “Руська бесіда” І. Біберович зустрів свою долю – юну актрису Іванну Коралевич (сценічний псевдонім до заміжжя – Ляновська), сестру артиста цього ж театру Михайла Коралевича, з яким була одружена директорка Теофіла Романович. Під час гастролей театру у Сокалі (1879) молоді артисти поборалися.

Період кінця 70-х – початку 80-х років XIX ст. був переломним для розвитку українського театру в Галичині. У цей час непорозуміння між директором трупи Т. Романович і керівництвом “Руської бесіди”, фінансова скрута і конфлікти між акторами призвели до того, що значна частина здібних артистів покинула театр. З театру “Руської бесіди” до приватного театру Омеляна Бачинського 1880 року переходять молоді актори Іван та Іванна Біберовичі. Через рік, після реорганізації театру Товариства “Руська бесіда”, його директором стає О. Бачинський, разом з котрим туди вступає більша частина його приватної трупи, у тому числі й подружжя Біберовичів. Однак така перебудова галицької театральної справи не дала добрих наслідків: Бачинський не зумів забезпечити ані організаційного зміцнення, ані мистецького росту театру.

У конкурсі на заміщення посади директора театру, оголошеному Товариством на 1882 рік, перевагу було віддано спільній заяві артистів Івана Біберовича та Івана Гриневецького. І. Гриневецький, високоосвічена людина, досвідчений режисер і актор, обійняв мистецьке керівництво театром. І. Біберович, який, за висловом С. Чарнецького, “поза сценічним талантом, був іще й знаменитий адміністратор, швидко пізнав усі тайни скрегітливого механізму мандрівного театру і вмів собі все з ними давати раду” [7], зосередив у своїх руках адміністративне керівництво. До речі, ідея щодо розділення функцій художнього і адміністративного проводу у театрі належала майбутньому видатному українському письменникові, а в той час студентіві-правникові Андрієві Чайковському, який жваво цікавився театральним життям і за дорученням виділу “Руської бесіди” розробив проєкти реорганізації управління і юридичного договору між засновниками та дирекцією театру. За його ж порадою Біберович та Гриневецький внесли спільну заяву на конкурс [8].

Нові директори 24 грудня 1881 року підписали з представниками виділу Товариства “Руська бесіда” угоду про провадження Руського народного театру терміном на один рік (з наступними потім продовженнями). Відповідно до зазначеної угоди засновник театру визначав кількість театральних вистав, які належало дати упродовж року на теренах Галичини (у т.ч. із зазначенням окремо кількості вистав у Львові як столиці коронного краю), дбав про репертуарну політику і мову вистав (виключно українську), передавав директорам у користування декорації та інше сценічне обладнання, гардероб театральних костюмів, театральну бібліотеку з текстами драматичних творів і нотами музичного супроводу спектаклів, а також фінансові ресурси у вигляді субвенції з крайового бюджету на влаштування українських театральних вистав. Натомість від директорів вима-

гали: якісного влаштування театральних вистав для задоволення культурних потреб населення (насамперед – українського) під наглядом виділу товариства; директорам передавали провадження театру як видовищного закладу під їхню повну відповідальність включно з усіма фінансово-економічними ризиками, набір артистичного і допоміжного персоналу трупи; вони мали дбати про правове регулювання трудових стосунків у трупі з оплатою праці відповідно до укладених угод, ретельно звітувати перед засновником про гастролі. Як керівники театру, вони самостійно провадили розрахунки за винаймання приміщень для вистав, дбали про оплату праці персоналу трупи, здійснювали усі адміністративні видатки і сплачували податок на дохід.

На кожній театральній афіші відповідно до умов зазначеної угоди друкувалися два підписи: “директор І.Біберович” і “режисер І.Гринецький”. Досвідчені актори, одноступці у мистецтві і давні приятелі, обидва нові керівники докладно розподілили функції з управління театральною інституцією: мистецький провід (режисура) належав І. Гринецькому, а увесь фінансово-господарський і адміністративний менеджмент у своїх руках зосередив І. Біберович. При цьому вони грали на сцені відповідно до власних амбула: І. Гринецький виступав переважно у характерних ролях, а І. Біберович насамперед у ролях героїв-коханців та народних месників.

Біберович та Гринецький були здібними організаторами театральної справи; спільними зусиллями їм вдалося за короткий час модернізувати театр, якісно оновивши склад трупи та репертуар, і повернути йому довір'я глядача. Відгуки преси вже на перші гастролі театру під новою дирекцією у січні 1882 року у Самборі були позитивними.

У репертуарі театру у перших сезонах зберегли та відновили улюблені публікою оригінальні, а також перекладені й перероблені галицькими драматургами твори з народного життя та історичні драми. У ці роки успішно виставляються мелодрами І. Гушалевича “Підгоряни”, Ю. Коженювського “Верховинці” (переклад з його польської драми “Карпатські горяни”), І. Воробкевича “Новий двірник”, “Демон-горівка”, “Блудний син”, оперети “Пані молода з Боснії, або Пантелей Трубка”, “Янош Іштенгазі”. Патріотичне піднесення у глядача незмінно викликали вистави історичних драм і трагедій “Федько Острозький” Ом. Огоновського, “Настася” В. Ільницького, “Ольга” А. Яблоновського, “Олег Святославич Овруцький” і “Ярополк І Святославич, великий князь київський” К. Устияновича, які вже ставилися при попередніх директорах, а також нові історичні драми: “Гальшка Острозька” Ом. Огоновського (1885), “Павло Полуботок” (1887) та “Чернігівка” (інсценізація повісті

Сцена з вистави “Маруся” за Г. Квіткою-Основ’яненком. Стоять зліва направо: П. Кукула, (?). Осуховська, І. Біберович, А. Моленцький. Сидить О. Моленцька. Фотоательє Б. Геннера у Перемишлі. Близько 1872 р.

*Іван Біберович – Антось Ревізорчук у виставі “Верховинці”
Ю. Коженівського. Фотоательє А. Сількевича у Тернополі.*

М. Костомарова; 1889) Ос. Барвінського; 1888 року було також поставлено трагедію Ю. Федьковича “Довбуш”. (У третій редакції твору).

Від початку 1880-х років майже щорічно на сцені театру з’являлися свіжі комедії плідного галицького драматурга–аматора Григорія Цеглинського (літературний псевдонім – Г. Григорієвич): “На добродійні цілі” (1883), “Тато на заручинах” і “Соколики” (1884), “Лихий день” і “Шляхта ходачкова” (1886), “Аргонавти” (1889). Одночасно з успіхом йшли у театрі перекладені з польської мови комедії Міхала Балуцького “Великі риби” (1883), “Гуси й гусочки” (1884), “Відчинений дім” (1885), “Свояки” (1886). Сам автор, який мешкав у Львові, часом бував на виставах своїх творів в українському театрі і завжди висловлював задоволення якістю перекладу, ретельністю постанови і грою акторів.

Директори І. Гриневецький та І. Біберович усвідомлювали, що у репертуарній лінії галицький театр відставав від потреб сучасності, а якість місцевої драматургії перебувала тільки на етапі свого становлення, часто не задовольняла запити освіченої публіки. Тому, спираючись на підтримку свідомої громадськості, директори вирішують вивести на сцену нові твори драматургів з Наддніпрянщини. Першою ступила на галицьку сцену драма М. Кропивницького “Глитай, або ж Павук” (йшла під назвою “Глитай”), прем’єра якої відбулася 3 жовтня 1885 року у Станиславові (тепер Івано-Франківськ) на бенедіс Іванни Біберович (Львів побачив “Глитая” 25 жовтня того ж року). “Глитай” багато років залишався на афіші театру і викликав цікавість галицької публіки, а головні ролі виконували: Йосип Бичок – І. Гриневецький, Олена – І. Біберович, Андрій – І. Біберович. Ці ролі були для акторів особливо відповідальними, оскільки на Наддніпрянській Україні їх у той час виконували відповідно М. Кропивницький, М. Заньковецька і М. Садовський, слава про яких лунала навіть за межами царської Росії. З нелегким завданням актори впоралися з честю, а зворушений успіхом свого твору автор у листі до І. Гриневецького від 9 жовтня 1885 року щиро дякував артистам, зокрема бенефіціантці прем’єри – Іванні Біберович [9]. Наприкінці 1886 року відбулася прем’єра комедії М. Кропивницького “Пошились у дурні”, а 1887 – його ж драми “Невольник”.

За підтримки відомого громадсько-політичного діяча Євгена Олесницького, який деякий час виконував обов’язки театрального референта Товариства “Руська бесіда”, на сцені театру з’являються шедеври нової української драматургії: “Наймичка” І. Карпенка-Карого та “Ніч під Івана Купала”

М. Старицького (1888), а згодом, вже після смерті І. Гриневецького, – “Хто винен” (перший варіант “Безталанної”; 1889 р.) і “Мартин Боруля” (1891) І. Карпенка-Карого, “Не судилось” (1890) і “За двома зайцями” (1892) М. Старицького, “Лимерівна” (під назвою “Діти недолі”) Панаса Мирного (1889), “Пилип-музика” М. Янчука (1891), “З житейського моря” Г. Бораковського (1891).

Художньо зміцнівши, Руський народний театр звернувся також до постановки на своїй скромній сцені славних творів світової драматургії, зокрема 1884 року успішно були поставлені: з німецької – трагедії Ф. Шиллера “Інтрига і любов” та “Розбійники”, з французької – драми Е. Скріба “Адрієнна Лекувер” та В. Сарду “Федора”, з італійської – К. Гольдони “Дивна пригода”. Театр почав розвивати (1885) новий розважальний напрямок – здійснено поставу таких зразків європейської оперети як “Корневільські дзвони” Р. Планкетта, “Зелений острів” Ш. Лекока, а в наступні роки на сцену прийшли “Весела війна” Й. Штрауса, “Гаспароне” К. Міллекера, “Синьобородий” Ж. Оффенбаха (усі – 1886), “Циганський барон” Й. Штрауса (1887).

Маючи акторський досвід, основи гімназійної освіти і непересічні організаторські здібності, володіючи кількома мовами, Іван Біберович досконало опанував логістику, фінансовий та адміністративний менеджмент пересувного театру у непростій суспільній ситуації в Галичині кінця ХІХ століття. Оскільки Руський народний театр не мав власного театрального будинку, а єдиний значний глядацький зал української громадської інституції у Львові підпорядковувався московфільському керівництву Народного Дому, яке перебувало у перманентному конфлікті із народовським віділом Товариства “Руська бесіда”, то для організації вистав доводилося винаймати приміщення. Окрім того, українське населення Львова тоді було нечисленним і тому не могло тривалий час забезпечувати достатню відвідуваність вистав. Отже, Руський народний театр постійно перебував у мандрівці теренами Східної Галичини, несучи зі своєї сцени українське слово та мистецтво до мешканців міст, містечок і сіл.

Кожні гастролі театру потребували налагодження відповідного інформаційного забезпечення, кропіткої адміністративно-організаційної підготовки та ретельного планування ресурсного забезпечення мандрівної української сцени. У містах і містечках, де вже існували діяльні осередки українських культурно-освітніх інституцій, заздалегідь утворювалися тимчасові громадські комітети сприяння театрові. Якщо таких не виявлялося, то директори зверталися до місцевих авторитетних українських громадян з проханням надати приватну допомогу в організації

гастролей. Оскільки, за винятком Львова, Тернополя і Станиславова, навіть у значніших галицьких містах у ті роки ще не було споруджено достатньо містких, безпечних і технічно оснащених глядацьких залів, то для влаштування вистав доводилося домовлятися про придатні для цього зали у будинках громадських інституцій та готелів, у господарських спорудах (у т.ч. у складах і стодолах), приватних маєтках (навіть в оранжереї), або й самим споруджувати тимчасові павільйони (наприклад, 1888 року в Бережанах). Окрім того, українська театральна труппа повною мірою відчувала на собі вплив усіх наявних у галицькому соціумі національно-політичних, міжконфесійних та соціальних протистоянь.

Часом навіть справа орендування приміщення наражалася на спротив опонентів українського національно-культурного відродження. Тому для налагодження комунікації з місцевими політико-адміністративними елітами у справі організації гастролей у конкретній місцевості від дирекції мусила очолити неабиякими дипломатичними навиками, якими змушений був оволодівати Іван Біберович. Зокрема, вже на самому старті першого гастрольного турне під новою дирекцією у січні 1882 року в Самборі, після дванадцяти успішно проведених вистав Самбірська повітова рада заборонила продовження гастролей у місті через нібито недостатню протипожежну захищеність зали. Тому серед зимової негоди театр змушений був достроково спакуватися і позапланово переїхати на гастролі до Дрогобича [10].

Дирекції доводилося звертати особливу увагу, на протипожежні заходи, що потребувало значних витрат. У грудні 1881 року через технічний недогляд доценту згорів віденський “Рінгтеатр”, під час пожежі загинуло кілька сотень глядачів. Ця резонансна подія у столиці імперії спричинилася до запровадження у провінції жорсткіших вимог до безпеки видовищних закладів, а влаштування вистав стало дорожчим. При цьому у недругів українського сценічного мистецтва з’явився додатковий зручний привід для протидії проведенню патріотично зорієнтованого сценічного дійства. Навіть з приводу окремих незначних прикрих випадків, які траплялися на сцені, у пресі часом поширювалися, спрямовані на дискредитацію театру, перекручені відомості, що дирекції доводилося спростовувати. Так, 2 вересня 1888 року у Бережанах під час антракту між діями вистави за драмою М. Кропивницького “Дай серцю волю, заведе в неволю” на сцені впала гасова лампа, яку одразу ж загасили, і хоч вогонь не поширився на помості, у польських газетах подію описували як загрозову для життя публіки [11].

До кожних гастролей дирекція театру заздалегідь розміщувала оголошення у львівських і місце-

*Іван Біберович – Фердинанд у виставі “Підступність і любов”
Ф. Шиллера. Фотоательє Б. Рапацького у Станиславові.
1880 р.*

вих часописах із закликами до патріотичної громадськості про підтримку театру, друкувала у друкарні “Провіти” комплекти афіш. Для переїзду трупи і перевезення театрального майна наймали приватних перевізників з бричками і вантажними возами, а часом використовувалася й залізниця. Перевозили тільки завісу, декорації та костюми, а меблі для сцени і значну частину реквізиту вже позичали у місцевих мешканців, для чого заздалегідь наймали відповідних агентів. Так само агенти на місцях організували винаймання житла для артистів, музикантів і допоміжного персоналу трупи. Задля безпеки публіки

дирекція замовляла і оплачувала послуги (чергування) пожежної сторожі та поліції на час вистави. Про розповсюдження квитків доводилося домовлятися з власниками крамниць. Вже під час самих гастролей І. Біберович регулярно з’являвся з візитами до органів влади, місцевих інтелігентів та священників, урегульовував усі конфлікти, налагоджував контакти з пресою (включно з оголошеннями про вистави, поданням до друку спростування неправдивих публікацій, друкуванням після завершення гастролей подяки громаді та місцевим прихильникам за сприяння театрові та ін.), здійснював оплату господарських угод і домовлявся про попередню підготовку наступних приїздів. За підсумками гастролей у кожному місті чи містечку він готував письмові звіти для виділу Товариства “Руська бесіда”, узгоджував з ним зміни у складі трупи й укладання трудових угод з артистами та інформував телеграфом про особливі події у театрі, поштою отримував кошти крайової субвенції і складав бухгалтерські звіти про їхнє використання, зводив баланс надходжень і витрат для запобігання банкрутству.

Вище подано лише стислий перелік основних адміністративних дій тогочасного директора мандрівного театру, а позовклі аркуші галицьких часописів зберегли для нас ще й масу інформації про непередбачувані ситуації, трагікомічні випадки й безглузді конфлікти, що їх був змушений невідкладно усувати Іван Біберович, який до того ж ще й працював над своїми ролями і дбав про власну сім’ю. На жаль, траплялося, що під час гастролей помирав хтось із членів трупи, і директор займався організацією похорону, а тоді шукав покійному заміну на сцені. Годі вже й характеризувати умови праці акторів на тимчасових сценах і обставини убогого побуту мандрівних артистів. Іван Франко, докладно ознайомлений з такими подробицями буття української трупи, емоційно написав у своїй статті “Руський театр”, що якби когось з артистів столичної сцени велено грати в таких умовах, у яких змушені грати українські артисти, то “він назвав би нас варварами, які хочуть повернути мистецтво до часів середньовічних інтермедій і балаганів” [12].

Як було вже згадано, очолюючи театр, І. Біберович продовжував виступати на сцені. Українська театральна критика тоді ще тільки проходила шлях свого якісного зростання, тому з повідомлень дописувачів із місць гастролей театру до найвпливовіших українських часописів “Діло”, “Зоря”, “Правда”, “Слово”, “Галичанин” отримуємо досить поверхову характеристику гри акторів. Грунтовніші зауваги щодо їхньої творчості можемо знайти у повідомленнях з великих міст (Львова, Тернополя, Станиславова, Чернівців), зокрема і в іншомовних виданнях Галичини та Буко-

вини. Прихильно гру І. Біберовича у часі львівських гастролей театру оцінював у своїх театральних рецензіях, надрукованих у газеті “Kurjer Lwowski”, Іван Франко. Досить цікавими є рецензії на гастролі театру у Чернівцях у місцевій польській газеті “Gazeta polska” (1887), де знаходимо таку характеристику гри І. Біберовича у виставі “Гальшка Острозька”: “Пан Біберович у ролі князя Сангушки дав нам себе пізнати як артист дуже інтелігентний і такий, що серйозно трактує мистецтво” [13]. У наступному числі цієї ж газети читаємо оцінку його виконання ролі Андрія у виставі “Глитай”: “Пан Біберович (Андрій Когут, муж Олени) уміло і з перейняттям представив нам тип українця: як випадає мужчині – у наріканнях і словах був людяним, але у вчинках – героїчним” [14].

Оригінальну характеристику І. Біберовича як актора, вже по перебігу багатьох років, у спогадах про гастролі театру у Бережанах за своїх гімназійних часів (опубліковано напередодні відзначення 75-ліття Іванні Біберович) подасть згодом письменник Богдан Лепкий: “Біберовича любив я особливо в гуцульських ролях, не тільки за гру, але й за вигляд. Йому так гарно було у кресані і в киптарі, з мальованим топірцем у руці... “Верховино, світку ти наш!..” І ще любив я його в ролях князів. Виглядав величаво й поводився на сцені як справжній князь” [15].

Відповідно до усталеної національної культурної традиції Руський народний театр розвивався саме як театр музично-драматичний. За дирекції Біберовича – Гриневецького від звичних вже мелодрам було здійснено сміливий перехід до постановки європейської оперети й опери, а відтак впроваджено на сцену нову національну оперу. Режисер І. Гриневецький розпочав 1887 року підготовчі роботи до постанови опери М. Лисенка “Різдвяна ніч” (лібрето М. Старицького за мотивами повісти М. Гоголя “Ніч перед Різдвом”), однак прогресуюча хвороба горла гальмувала його роботу, а 12 січня 1889 року Іван Гриневецький помер.

Смерть І. Гриневецького була болісним ударом долі для І. Біберовича, оскільки директори були давніми приятелями у житті та на сцені, чесно ділили усю працю у проводі театру, розуміли одне одного з пів слова в організаційних питаннях і справді були однодумцями щодо розуміння напрямку мистецького поступу мандрівної галицько-української драматичної сцени. Іван Гриневецький був дуже близьким другом родини Біберовичів: коли у січні 1883 року під час гастролей у Коломиї у подружжя народився первісток – син Ярослав, то саме Гриневецький став його хрещеним батьком [16]. Серед документів уцілілої частини архіву родини Біберовичів зберігся й подарунок І. Гриневецького – художній альбом для світлин з дарчим написом: “Щирим друзам Іванові

Іван Біберович – князь Ярополк у виставі “Ярополк І Свято-славич, великий князь кївський” К.Устияновича. Фотоательє Юзефа Едера у Львові. Близько 1882 р.

та Іванні Біберовичам в день Ангела від щирого друга Івана Гриневецького. Дрогобич 6/7 1883” [17]. У січні 1889 року І. Біберович промовив прощальне слово над могилою друга, і далі сам повів театр. У березні того ж року у Львові вже без свого видатного і довголітнього режисера Руський народний театр урочисто відзначив 25-літній ювілей заснування.

Після смерті І. Гриневецького окрім загального керівництва театром І. Біберович перейняв на себе режисуру драми і комедії, а режисуру мелодрам, оперет і опер віддав акторові Андрієві Стечинському. Відповідно А. Стечинський від травня 1889 року

продовжив роботу над приготуванням до вистави опери “Різдвяна ніч”. З Києва привезли переписані під наглядом самого М. Лисенка п’ять томів партитури опери для повного складу оркестру. Планувалося поставити оперу восени того ж року у Львові за участі військового оркестру 55-го полку. Однак репетиції затягнулися, і театр змушений був виїхати на двомісячні гастролі до Станиславова, перенісши туди роботи із завершення постанови опери. Отже, прем’єра “Різдвяної ночі” цілком успішно відбулася вже у Станиславові 4 січня 1890 року, хоча й зі скороченим складом оркестру самого театру. Вистава опери виявилася дуже коштовною, оскільки для неї було замовлено дорогі оригінальні костюми і декорації. Крім того, впроваджено й технічні новинки: за сценою було влаштовано напівпрозору завісу, за якою при спеціальному освітленні під час основної дії на сцені на задньому плані виринала жива картина прийому запорожців у палаці цариці Катерини II [18]. Цього разу українці не поскупилися і використали всі свої сили та ресурси, щоб вразити столицю великого коронного краю Галичини і Володимирії – місто Львів 15 грудня 1890 року розмахом і красою української опери, у повному блиску новітніх сценічних засобів та у супроводі повного складу симфонічного оркестру під проводом відомого австрійського капельмейстера і композитора Лео Фаля [19]. Дві вистави опери у Львові відбулися з великим успіхом і стали резонансною подією у мистецькому житті Галичини. Протягом наступного, 1891 року, театр відіграв оперу у різних містах 11 разів [20].

Останні роки керування театром були для І. Біберовича дуже важкими. У грудні 1889 року контракт з ним про дирекцію було продовжено ще на три роки, і надалі він уже одноособово здійснював керівництво театром. Передчасно померлому І. Гриневецькому так і не було знайдено рівноцінної заміни. Від липня 1891 року режисурою вистав зайнявся артист Степан Янович (Курбас). Склад трупи у 1891–1892 роках постійно змінювався, частину акторів переманили кращими умовами праці і вищою заробітною платою у польський театр графа Скарбка. Мистецький рівень вистав почав падати, на оновлення ж репертуару регулярно бракувало коштів. Серед артистів за неокреслених перспектив подальшого розвитку театру визрівала нездорова атмосфера стосунків: замість творчої конкуренції процвітали підозри, плітки, заздрість та інтриги. Стан творчого застою у театрі відчували громадськість і театральна критика: у пресі почали з’являтися статті й дописи з різними (часом діаметрально протилежними) оцінками ситуації та пропозиціями щодо перебудови управління театром і нової репертуарної політики.

Ішов до завершення 1892 рік. Сам І. Біберович мужньо зносив життєві випробування і намагався втримати кермо театру, однак після двох десятиліть праці у театрі він почав втомлюватися тривалими мандрями краєм (наприклад, протягом 1891 року театр гастролював у 16 містах, де загалом дав 237 вистав) [21] і залагодженням конфліктів між акторами, отож замислювався над пошуками нового, спокійнішого місця праці. У сім’ї Біберовичів 1889 року вже було троє дітей, народжених під час гастролей у різних галицьких містах. Після появи третьої дитини Іванна Біберович перенесла важку кількомісячну недугу і теж фізично й морально почувалася втомленою, однак не уявляла свого життя поза драматичною сценою.

У неділю 20 листопада 1892 року виділ “Руської бесіди” зібрав нараду для вирішення питання про управління театром на наступні три (1893–1896) роки. Готовими обійняти посаду директора театру зголосилися (внесли оферти) п’ятеро претендентів (серед них на час проведення засідання оферти І. Біберовича не було, очевидно його мучили вагання і непрості наради з дружиною, оскільки лише пізно увечері, вже після закриття засідання така заява все-таки надійшла телеграфом, але вже із запізненням). Жодна з поданих оферт не була прийнята, і після довгої і гострої дискусії 21 листопада більшістю в один голос було вирішено, що Товариство повинно взяти управління театром безпосередньо на себе [22]. Для ознайомлення зі станом театру 3 грудня того ж року до міста Сучави (Південна Буковина, тепер територія Румунії), у якому на гастролях перебувала трупа, приїхали троє представників виділу “Руської бесіди” (А. Вахнянин, К. Лучаківський та І. Гуляй), а 28 грудня у Коломиї І. Біберович передав театр призначеному виділом Товариства тимчасовому адміністратору Юліану Винницькому.

Дев’ятнадцятого квітня 1893 року відбулися загальні збори Товариства “Руська бесіда”, у порядку денному яких слухали звіт про утримання театру минулого 1892 року та стан його реформування. Повідомлення про перебіг засідання опублікували львівські часописи “Діло” та “Зоря”. Після прочитання цих публікацій Іван Біберович написав розгніваного листа до “предсідателя артистичної комісії” (оскільки лист пошкоджений, то імени адресата неможливо прочитати, але напевно ним був Кость Лучаківський, який доповідав зазначене питання на зборах) від 18 травня 1893 року. Автор листа почувується зрадженним і оббріханим, він виливає увесь свій біль за несправедливі докори, свою образу на колег по сцені, які його не зрозуміли і зрадили, протестує проти необгрунтованих закидів керівництва “Руської бесіди”. Цей документ відчаю і муки колишнього керманіча

галицько-українського мандрівного театру пощадив час і зберегли для прийдешніх поколінь дослідників історії українського театрального мистецтва львівські архівні сховища [23].

Залишивши посаду директора, І. Біберович короткий час працював секретарем і адміністратором у польському театрі графа Скарбка. При цьому займався пошуком роботи у приватних страхових агентствах, звертаючись з цього приводу листами до впливових знайомих і друзів. Не знайшовши бажаної можливості, мав намір отримати бухгалтерську працю у місцевих органах влади, здавши для цього перед комісією у цісарсько-королівському намісництві у Львові іспит з публічних фінансів (“рахунковости державної”) [24]. Якийсь час він працював на посаді ревідента (фінансового ревізора) у повітовій раді у Стрию, а в кінці того ж року отримав посаду ад’юнкта (службовця) у Касі ошадности у Коломиї, куди вже після кількох переїздів на стале мешкання остаточно перебралася сім’я Біберовичів.

Можемо також припустити, що театральна сім’я не випадково обрала для постійного проживання Коломию, оскільки тут були хоча й скромні, але реальні можливості для мистецької реалізації, принаймні на аматорській сцені. Коломию часто відвідували знані у Галичині професійні трупи, а публіка мала вже виховані мистецькі смаки і була вимогливою до якості театральних видовищ і концертів. Тут формувалося українське інтелектуальне середовище з представників духовенства, урядників, педагогів, митців та промисловців. Ставши колискою українського галицького театру ще 1848 року, місто зберігало давні традиції любительського театрального руху. Тут 1879 року з ініціативи Ізидора Трембицького, громадського діяча і драматурга (а в молоді роки – ще й актора театральної трупи під проводом Антона Моленцького) було організовано “Перше літературно-драматичне товариство імени Г. Квітки-Основ’яненка”. Аматорський театр цього Товариства, яке перебувало під впливом коломиїських москвофілів, діяв нерегулярно, однак з приїздом родини Біберовичів значно поживавив свою роботу. Невдовзі І. Біберович як режисер очолив цей драматичний гурток, а його дружина часто виконувала головні ролі у виставах. Відомо, що завдяки активній участі Біберовичів театр літературно-драматичного товариства успішно діяв ще і в перші роки ХХ століття. Підтверджують це відомості, які знаходимо у львівському часописі “Галичанин” за 1902 рік: за місцевим звичаєм “Перше літературно-драматичне товариство імени Г. Квітки-Основ’яненка” під проводом Юліяна Насальського влаштувало святкування зустрічі Нового року за старим стилем (т. зв. “Маланку”), у програмі якого силами аматорів відіграно одноактну комедію “Доро-

Іван Біберович – Федько Острозький у виставі “Федько Острозький” Ом. Огоновського. Фотоательє Юзефа Едера у Львові. Близько 1882 р.

гий поцілунок” Р. З. Чинарова з Іванною Біберович у головній ролі Марії, дружини дрібного банківського чиновника [25].

Від листопада 1893 року у Коломиї діяло товариство “Руський жіночий кружок”, при якому теж з часом було створено аматорський театральний гурток. Режисером 1897 року також було запрошено І. Біберовича. З опублікованих у часописі “Діло” повідом-

Іван Біберович – князь Вишневецький у виставі “Гальшка Острозька” Ом. Огоновського. Фотоательє Л. Бляховського у Львові. Близько 1885 р.

лень коломийських дописувачів знаємо, що за участі подружжя Біберовичів 7 лютого 1897 року силами цього гуртка було відіграно виставу комедії І. Франка “Учитель”, а 3 жовтня того ж року – виставу комедії Г. Квітки-Основ’яненка “Шельменко-наймит” [26].

З ініціативи місцевого осередку Польського педагогічного товариства у місті було утворено польсько-український аматорський гурток “Народний театр”

(1902), який мав почергово здійснювати вистави п’єс як польською, так і українською мовами. До режисури у цьому театрі теж було запрошено І. Біберовича. Першою виставою стала українська опера “Наталка Полтавка” І. Котляревського, що пройшла з великим успіхом. Однак тривалість зазначеного міжнародного театрального проекту не була тривалою [27]. Пізніше Українське педагогічне товариство створило у місті свій аматорський театральний гурток, до режисури вистав у якому також залучили І. Біберовича [28].

Туга за професійною драматичною сценою у подружжя Біберовичів була спільною і великою. Особливо важко розрив з театром переживала Іванна, яка у перші місяці 1893 року ще намагалася продовжити працю у Руському народному театрі під керівництвом Івана Гуляя, однак через інтриги у трупі і непорозуміння з віділом “Руської бесіди” не змогла залишитися на сцені. І. Біберович у листі до Василя Лукича (Володимира Левицького) від 20 червня 1894 року зі Стрия просив допомогти дружині повернутися на сцену і з жалем писав: “Жінка моя, будучи від дитинства на сцені, набрала правдивого прив’язання і замилювання, так що досі не може без сцени жити, чого звичайний професор або суддя з Бесіди порозуміти не може, а се так само як коли б поетові заборонено писати” [29]. Через кілька місяців з таким самим проханням він звертається до Костя Паньківського і в листі до нього від 12 грудня 1894 року пише вже з Коломиї: “В останніх часах я починаю о ню обавлятися, так сильно тужить за театром, що нераз по ночах зриваєсь і формально якусь фібру нервову дістає” [30]. На кілька місяців повертатиметься ще Іванна Біберович на рідну сцену у 1896 та у 1897 роках, епізодично виступаючи в окремих виставах театру “Руської бесіди”, зокрема й виручаючи давніх колег у випадку хвороби чи несподіваного вибуття із трупи котроїсь з артисток, а також для поліпшення доходів театру, оскільки вона надовго залишалася улюбленою публікою.

Сам Іван Біберович вже не робив спроб вернутися до праці у театрі, однак у Коломиї активно використовував усі можливості для реалізації свого театрального замилювання і досвіду на аматорській сцені, випивши при цьому гірку чашу наслідків непорозумінь та конфліктів між народовцями (яким належало більшість культурно-освітніх і мистецьких інституцій міста) і москвофілами (котрі утримували театр Літературно-драматичного товариства імени Г. Квітки-Основ’яненка), а також напружених українсько-польських стосунків (кожна з національних громад міста мала свої аматорські театри при різних фахових об’єднаннях, літературно-мистецьких і музичних товариствах, і, потребуючи досвідченого

режисера, відповідно й зверталася до нього з пропозиціями про співпрацю).

Відхід Івана Біберовича від керівництва Руським народним театром і експерименти його засновника з прямим управлінням театром та призначенням адміністративного керівництва з числа нефахових осіб мали руйнівні наслідки, докладно описані істориком галицько-українського театру Степаном Чарнецьким у його фундаментальному дослідженні “Нарис історії українського театру в Галичині”. Протягом 1892-1900 років театр пережив кільканадцять (“наче на фільмовій стрічці”) змін керівників і неодноразово був допроваджений до меж мистецької та фінансової катастрофи [31].

На скромній посаді касира у коломийській Касі ощадності І. Біберович працював до самого початку Першої світової війни, у роки якої подружжя Біберовичів разом із сім’єю дочки Наталії, заміжньої за суддею Олександром Курп’яком, було евакуйовано до Відня. Там пізніше вони зустрілися зі своїми синами – кадровим офіцером Ярославом і журналістом Володиславом, які згодом стали діяльними учасниками визвольних змагань українців доби Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Вже після падіння ЗУНР родина Біберовичів повернулася в окуповану Польщею Галичину – знову до Коломиї. Тут на 65-му році життя втомлене усіма випробуваннями долі серце колишнього артиста галицько-української сцени Івана Біберовича зупинилося – 15 листопада 1920 року він помер від інфаркту. Похований І. Біберович на старому коломийському цвинтарі “Монастирок” у родинному гробівці.

На смерть І. Біберовича відгукнулося зовсім небагато українських часописів, оскільки після поразки ЗУНР на теренах колишнього коронного краю станом на 1920-й рік їх майже й не залишилося. У некролозі, опублікованому у віденському тижневику “Український прапор”, є таке речення: “В останніх місяцях свого життя писав Покійний свої спомини і варто, щоб сини його зайнялися їх виданням” [32]. Доля цих мемуарів (якщо такі насправді існували) до сьогодні залишається нез’ясованою загадкою. Принаймні, уціліла частина архіву подружжя Біберовичів, яка зберігається в автора статті, такого документа не містить. Згадує про такий рукопис у листі до Іванни Біберович від 27 березня 1924 року з Чернівців її брат Михайло Коралевич, емеритований (на пенсії) радник Буковинського крайового суду, а в молодих роках – теж артист театру Товариства “Руська бесіда”. У цьому листі він пише, що на прохання Володислава, молодшого сина Біберовичів, він хоче зайнятися написанням матеріалів про історію театру, але відчуває брак джерел, оскільки його особистий театральний архів згорів під час пожежі будинку у місті Вижниця

Іван Біберович – Андрій у виставі “Глитай, або ж Павук” М. Кропивницького. Фотоательє Л. Бляховського у Львові. Близько 1885 р.

1894 року. Тому він просить надіслати до Чернівців матеріал, приготований до видання І. Біберовичем, про який Володислав згадував у листі до нього з Канади [33]. Чи щось із Коломиї було йому надіслано, теж залишається невідомим. Відомо натомість, що того ж 1924 року М. Коралевич помер.

Іван Біберович на відміну від багатьох своїх сучасників, яким уже в наш час встановлено мо-

нументи, барельєфи і меморіяльні таблиці, такої чести не удостоївся. Його ім'ям (а також ім'ям його дружини) названо вулиці у Львові, Коломиї та ще у кількох галицьких містах, якими пролягали дороги гастрольних турне вічно мандрівного Руського народного театру.

1. Чарнецький С. *Золотий вік українського театру // Шляхи.* – Львів, 1916. – Ч.7-8. – С.255-264.

2. Чарнецький С. *Як Іван Біберович розставався з українською сценою. // Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлини.* – Львів: Літопис, 2014. – С. 407.

3. Полянський П. *Історія народного театру. Частина II. // Новий Галичанин.* – Львів, 1891. – Ч.7. – С.96.

4. *Руський театр.* – Золочів, 26. Марта 1876. // *Правда.* – Львів, 1876. – Ч.6. – 30(18) марта. – С. 243-244.

5. *Руський театр.* – Золочів, 8. Цвітня. // *Правда.* – Львів, 1876. – Ч.7 – 15 (3) цвітня. – С. 283.

6. *Руський театр.* – Золочів, 10. Мая 1876. // *Правда.* – Львів, 1876. – Ч.9 – 15 (3) мая. – С. 363.

7. Чарнецький С. *Нарис історії українського театру в Галичині. // Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлини.* – Львів: Літопис, 2014. – С. 98.

8. Чайковський А. *Причинок до історії русько-народного театру в Галичині. // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: у 3 т. / Мін. освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича; Наукова фундація Андрія Чайковського / Упорядкування Б.З.Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В.Седяра; Редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін.* – Львів, 2002. – Т.1. – С. 195.

9. Кропивницький М. *Лист до І. Гринецького від 9 жовтня 1885 р. // Кропивницький М. Твори в шести томах – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960. – Т. 6. – С. 344*

10. *Слово* – Львів, 1882. – Ч.10. – 28 січня (9 лютого).

11. *Батьківщина.* – Львів, 1888. – Ч.37.

12. Франко І. *Руський театр // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах.* – К.: Наукова думка, 1981. – Т.29. – С.98.

13. *Gazeta polska.* – Чернівці, 1887. – Ч.32. – 5 травня.

14. *Gazeta polska.* – Чернівці, 1887. – Ч.38. – 26 травня.

15. *Лепкий Б. Мельпомена з незабутніх днів // Діло – Львів, 1937 – Ч.5 – 7 січня. – С.4.*

16. *Державний архів Івано-Франківської області. – Фонд 631. – Оп. 1. – Спр. 769. – Арк. 104.*

17. *Альбом зі світлинами, який належав Іванові та Іванні Біберовичам. 28×22×8 см., 17 аркушів. Зберігається в автора статті.*

18. *“Різдвяна ніч” М. Лисенка на сцені русько-народного театру в Галичині // Діло – Львів, 1889. – Ч.289. – 29 грудня (10 січня 1890).*

19. *З русько-народного театру // Діло.* – Львів, 1890. – Ч.273. – 4 (16) грудня – С.2.

20. *З нагоди приїзду народного театру (Звіт про діяльність Руського народного театру за 1891 рік) // Діло.* – Львів, 1892. – Ч.44 – 24 лютого (07 березня). – С.1.

21. Там само.

22. *Загальні збори “Руської Бесіди” (кінець) // Діло.* – Львів, 1893. – Ч.78. – 10 (22) квітня. – С.1-2.

23. *Центральний державний історичний архів України у м. Львові. // Фонд 514. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 36-37.*

24. *Діло.* – Львів, 1893. – Ч.127. – 9 (21) червня. – С.3. – Рубр.: Новинки.

25. *Н. Г. Із Коломиї (“Маланка”) // Галичанин – Львів, 1902. – Ч.8. – 10 (23) січня. – С.3.*

26. *З Коломиї пишуть нам // Діло.* – Львів, 1897 – Ч. 219. – 27 вересня (9 жовтня). – С.3.

27. *З Коломиї // Діло.* – Львів, 1902. – Ч.51.

28. *Шипайло Я. “Народний Дім” – осередок культурного і громадського життя в Коломиї // “Над Прутом у лузі...”. Коломия в спогадах.. – Торонто: Срібна Сурма, 1962. – С.16.*

29. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України – Архів Лукича Василя (Левицького Володимира) – № 61/393.*

30. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України – Архів Паньківського Костя – № 81/31.*

31. Чарнецький С. *Нарис історії українського театру в Галичині. // Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлини.* – Львів: Літопис, 2014. – С. 108-112.

32. *Іван Біберович [некролог]. // Український прапор.* – Відень, 1920. – Ч.62. – 11 грудня. – С.6.

33. *Лист Михайла Коралевича до Іванні Біберович від 27 березня 1924 року, з Чернівців. Зберігається в автора статті.*